

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384
(у редакції наказу МОН України
від 05.06.2013 № 683)

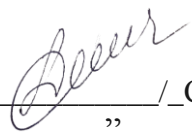
Форма № Н - 3.04

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Кафедра географії та геоекології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

“_____” / Семенюк Л.Л. _____ / _____
_____” _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЗАГАЛЬНЕ ЗЕМЛЕЗНАВСТВО»
(загальні фізико-географічні закономірності Землі)

галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка,

спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

освітньо-професійна програма: «Середня освіта (Географія)
та краєзнавчо-туристична робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

факультет: природничо-географічний

форма навчання: денна / заочна

2020 – 2021 н.р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Загальне землезнавство (змістовний блок «Загальні фізико-географічні закономірності Землі») для студентів за галуззю знань **01 Освіта/Педагогіка**, спеціальності **014 Середня освіта (Географія)**.

„___” _____, 2020 року - __ с.

Розробники: **Ю.Ю. Онойко**, кандидат географічних наук, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри географії та геоєкології

Протокол від. “___” _____ 20__ року № ___

Завідувач кафедри географії та геоєкології

_____ (Семенюк Л.Л.)
(підпис)

“___” _____ 20__ року

1. Опис навчальної дисципліни

«Загальне землезнавство (змістовний блок «Загальні фізико-географічні закономірності Землі»)»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 3,5	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Нормативна
Змістовних розділів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): 014.07 Середня освіта (Географія)	Рік підготовки: 1-ий
Загальна кількість годин – 105		Семестр 1
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Лекції 20 год.
		Практичні 16 год.
		Самостійна робота 69 год.
		Вид контролю: диф. залік

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		заочна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 3,5	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Нормативна
Змістовних розділів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): 014.07 Середня освіта (Географія)	Рік підготовки: 1-ий
Загальна кількість годин – 105		Семестр 1
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних –	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Лекції 8 год.
		Практичні 2 год.
		Самостійна робота 92 год.
		Консультації – 3 год.
		Вид контролю: диф. залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Мета викладання дисципліни

В освітньо-професійній програмі «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (ЦДПУ, 2019) було заплановано включити до навчального курсу «Загальне землезнавство» три змістовні блоки: «Загальні фізико-географічні закономірності Землі», «Гідрологія» та «Геоморфологія». Нижче викладено робочу програму змістовного блоку «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)».

Головною метою курсу є розкриття загальних особливостей еволюції, будови та основних властивостей ландшафтної оболонки, окремих її складових та Землі як планети. Сформуванню комплексний світогляд на природні процеси і явища, що відбуваються навколо, проаналізувати суть найважливіших законів і закономірностей будови та розвитку ландшафтної оболонки, її ієрархічної структури, тісних і динамічних взаємозв'язків між окремими геокомпонентами та геокомплексами, формування та розвитку Землі як планети, навколосемного простору тощо.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» у студента мають бути сформовані такі **компетентності за освітньо-професійною програмою** «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (ЦДПУ, 2019):

1. Загальні системні компетентності:

ЗК4 – здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, набувати соціальні навички (soft skills), спеціалізовані концептуальні знання в процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, усвідомлення можливості навчання впродовж життя.

ЗК9 – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

2. Фахові (спеціальні) компетентності:

ФК1 – здатність демонструвати знання теоретико-методологічних основ та історії розвитку географічної науки, використовувати поняттєво-термінологічний апарат, концепції, парадигми, теорії географії для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному).

ФК2 – здатність застосовувати базові знання з природничих наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, України, природних ресурсів та природокористування, природних комплексів.

ФК3 – здатність орієнтуватися у світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі, опрацьовувати різні джерела географічної інформації, ефективно та вільно передавати географічні ідеї, принципи та теорії письмовими, усними та візуальними засобами, в тому числі за допомогою інформаційних технологій.

ФК10 – здатність до системного географічного мислення, критичного сприйняття інформації, розуміння та пояснення основних фізико-географічних та суспільно-географічних процесів, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації, уміння встановлювати географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства.

ФК11 – здатність до розуміння та пояснення особливостей фізико-географічних об'єктів у геосферах, взаємозв'язків у ландшафтах та біогеоценозах; географічного аналізу закономірностей просторової диференціації ландшафтної оболонки та прояву фізико-географічних закономірностей в межах океанів, материків, України та її регіонів.

Окрім вже зазначених компетентностей з ОП, вивчення дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» забезпечує формування таких **додаткових компетентностей**:

- здатність аналізувати географічні об'єкти та природні ресурси світу, України та інших регіонів, порівнювати їх, метризувати, оцінювати;

- здатність застосовувати теоретико-методологічні знання про ландшафтну оболонку у практичних ситуаціях, зокрема під час організації краєзнавчо-туристичної діяльності із учнями;
- здатність працювати з різноманітними джерелами інформації, самостійно здобувати знання, формулювати висновки;
- здатність провадити дослідницьку роботу у сфері оцінки та аналізу природних ресурсів;
- здатність аналізувати різноманітні фізико-географічні карти, формулювати при цьому висновки;
- здатність аналізувати рівень забруднення окремих геосфер Землі та геокомплексів, виявляти джерела забруднення, запобігати негативному впливові господарської діяльності на довкілля;
- здатність прогнозувати особливості розвитку ландшафтної оболонки в майбутньому, прогнозувати тенденції розвитку окремих кризових ситуацій, пов'язаних зі станом навколишнього природного середовища.

Вивчення дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» забезпечує досягнення таких **програмних результатів навчання за освітньо-професійною програмою** «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (ЦДПУ, 2019):

ПРН1 – *знає та розуміє* теоретико-методологічні основи та історію розвитку географічної науки, зокрема понятійно-термінологічний апарат, концепції, парадигми, теорії географії, географічну номенклатуру;

ПРН2 – *описує* основні механізми функціонування природних комплексів, суть територіальної організації суспільства, окремих їх компонентів, *класифікує* зв'язки і залежності між компонентами, *знає* причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них;

ПРН3 – *знає і розуміє* принципи і закономірності будови і функціонування ландшафтної оболонки Землі, особливості фізико-географічних об'єктів і процесів у геосферах, взаємозв'язків у ландшафтах та біогеоценозах; *пояснює* закономірності просторової диференціації ландшафтної оболонки та прояв фізико-географічних закономірностей на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях, в межах океанів, материків, України та її регіонів; *розуміє* геоecологічні аспекти функціонування природно-техногенних систем та *усвідомлює* важливість охорони навколишнього середовища;

ПРН8 – *застосовує* базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення; *орієнтується* у світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі; *опрацьовує* різні джерела географічної інформації; вільно передає географічні ідеї, принципи і теорії письмовими, усними та візуальними засобами, в тому числі за допомогою інформаційних технологій;

ПРН9 – *застосовує* базові знання з природничих наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, України, природних комплексів;

ПРН10 – географічно *мислить, критично сприймає* інформацію; *пояснює* основні фізико-географічні та суспільно-географічні процеси, що відбуваються у географічному просторі на різних просторових та часових рівнях його організації; *встановлює* географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства.

2.2. Завдання вивчення дисципліни

- **навчальні:** забезпечити засвоєння студентами необхідного обсягу теоретичних та прикладних знань із загального землезнавства, а також інтеграцію знань, отриманих студентами під час вивчення окремих фізико-географічних дисциплін; формування уявлення про

географічну оболонку як цілісну систему, оволодіння фундаментальними вихідними поняттями сучасного землезнавства;

- **методологічні:** оволодіння методологічним апаратом фізичної географії, принципами, методами, технологіями, засобами дослідження фізико-географічних об'єктів;

- **дослідницькі:** формувати у студентів вміння самостійно проводити дослідження фізико-географічних об'єктів, природних комплексів, залучати до цього процесу учнів (зокрема в рамках роботи Малої академії наук учнівської молоді);

- **практичні:** пізнання закономірностей будови, динаміки і розвитку ландшафтної оболонки для розробки системи оптимального управління процесами, що відбуваються у географічному середовищі, та раціональної організації природокористування; підготувати студентів до виконання обов'язків вчителя географії та організатора краєзнавчо-туристичної роботи, виробити вміння в доступній формі з використанням різних методів та технологій доносити інформацію до інших.

Деталізація результатів навчання за навчальною дисципліною «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)».

Студенти повинні знати:

- основні етапи становлення і розвитку загального землезнавства та фізичної географії в цілому;

- теоретико-методологічні основи землезнавства, зокрема методологічний арсенал фізичної географії;

- основні риси будови Всесвіту, поняття про Всесвіт, галактики, короткі відомості про планети та інші тіла Сонячної системи;

- сонячно-земні та місячно-земні взаємозв'язки і їх вплив на природні процеси в ландшафтній оболонці;

- основні дані про Землю як планету;

- найважливіші відомості про будову, еволюцію, межі та загальні закономірності розвитку ландшафтної будови;

- зовнішні та внутрішні чинники розвитку ландшафтної оболонки;

- внутрішню будову Землі, сучасні особливості розподілу суші та моря;

- загальні відомості про геосфери Землі (атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу);

- ієрархічну структуру ландшафтної оболонки;

- вплив людини на навколишнє природне середовище;

- глобальні проблеми людства, пов'язані із впливом людини на природне середовище.

Студенти повинні вміти:

- використовувати на практиці методологічний арсенал фізичної географії;

- розрізняти основні докази, наслідки та характеристики осьового та орбітального рухів Землі;

- будувати і аналізувати графіки та діаграми, що демонструють основні показники складових ландшафтної оболонки;

- складати схеми та картосхеми поширення і динаміки географічних процесів та явищ у ландшафтній оболонці;

- встановлювати основні чинники впливу на складові ландшафтної оболонки;

- вміти орієнтуватися у розташуванні основних географічних об'єктів (мисів, морів, заток, проток, річок, гір, озер, пустель та ін.);

- орієнтуватися в проблемах охорони природи, застосовувати знання із загального землезнавства для організації раціонального використання природних ресурсів, розв'язанні екопроблем.

2.3. Міжпредметні зв'язки

З метою успішного оволодіння матеріалом навчального курсу «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» студент повинен мати ґрунтовні знання з таких предметів: астрономії, фізики та хімії, біології, геології та ін.

3. Програма навчальної дисципліни ВСТУП

Навчальна дисципліна «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» – комплексна фізико-географічна наука, присвячена вивченню загальних закономірностей природи планети, тобто структури, внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків, динаміки та функціонування ландшафтної оболонки як цілісної системи.

Курс розрахований на студентів, які навчаються за предметною спеціальністю 014.07 Середня освіта (Географія) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і викладається на першому та другому році навчання.

Лекційний курс навчальної дисципліни спрямований на вирішення таких завдань: інтеграція знань, отриманих студентами під час вивчення окремих фізико-географічних дисциплін; формування уявлення про ландшафтну оболонку як цілісну систему; оволодіння фундаментальними вихідними поняттями сучасного землезнавства; пізнання закономірностей будови, динаміки і розвитку ландшафтної оболонки для розробки системи оптимального управління процесами, що відбуваються у географічному середовищі, та раціональної організації природокористування та ін.

Практичні заняття розраховані на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час прослуховування лекційного курсу, узагальнення отриманої інформації, успішному застосуванню отриманих знань з навчального курсу «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» на практиці. Навики, набуті на практичних заняттях, використовуються студентами при проходженні навчальних та виробничих практик, написанні курсових та магістерських робіт.

Програмою також передбачено самостійне опрацювання деяких тем з курсу, а також написання рефератів, підготовка доповідей. В світлі вимог до подальшого розширення і поглиблення самостійної роботи, розроблені автором питання та теми для самостійного опрацювання допоможуть студентам розширити свої знання.

Змістовний розділ №1

Загальне землезнавство як наука.

Загальнопланетарні властивості Землі

1. Загальне землезнавство як наука. Система географічних наук.

Загальне землезнавство як узагальнююча наука, частина фізичної географії, що вивчає загальні закономірності природи Землі в цілому, її структуру, склад, динаміку. Поняття про об'єкт та предмет вивчення загального землезнавства. Система географічних наук. Місце загального землезнавства серед інших географічних наук. Міжпредметні та міжгалузеві зв'язки.

2. Методологічні основи загального землезнавства. Історія розвитку загального землезнавства.

Принципи організації фізико-географічних досліджень. Методи загального землезнавства. Коротка історія розвитку загального землезнавства. Накопичення землезнавчих знань в найдавніші часи, в епоху античності та середні віки. Епоха Великих географічних відкриттів та її значення для розвитку землезнавства. Землезнавство під час Нового та Новітнього етапів розвитку людського суспільства. Диференціація географічних наук. Завдання землезнавства на сучасному етапі розвитку суспільства. Різноманіття сучасних землезнавчих досліджень.

3. Всесвіт. Будова, структура та еволюція Всесвіту.

Поняття про Всесвіт та його будова. Структура Всесвіту. Теорія Великого вибуху. Теорія нестационарності Всесвіту та її докази. Закон Габбла. Метагалактики та галактики. Зірки, класифікація зір. Еволюція зір. Нейтронні зорі. Наднові (супернові) зорі. Пульсари. Концепція чорних дир. Квазари. Астероїди, метеорні тіла, комети.

4. Сонячна система.

Гіпотези про утворення Землі та Сонячної системи. Походження Сонячної системи і Землі. Будова Сонячної системи. Великі та малі планети Сонячної системи. Місяць як природний супутник Землі. Космічний вплив на Землю. Різноманіття та вплив екзогенних (космічних) чинників на ландшафтну оболонку. Сонячно-Земні зв'язки. Місячно-Земні зв'язки. Вплив космічних чинників на ритмічні явища в ландшафтній оболонці. Припливи та відпливи.

5. Форма і розміри Землі. Рухи Землі та їх географічні наслідки. Формування та еволюція планети.

Первісні уявлення про форму та будову Землі. Еволюція уявлень про фігуру Землі. Поняття про еліпсоїд і геоїд. Форма і розміри Землі. Географічне значення розмірів і маси Землі. Гравітаційне поле Землі. Магнітне поле Землі. Інші фізичні поля Землі. Географічний простір Землі. Рухи Землі та їх географічні наслідки. Докази, наслідки, характеристики осьового обертання Землі. Час (місцевий, поясний, всесвітній, декретний). Сила Коріоліса та наслідки її дії. Рух Землі навколо Сонця. Причини зміни пір року на Землі. Кліматичні наслідки обертання Землі. Галактичний рух Землі, його особливості та наслідки.

Змістовний розділ №2

Будова та властивості геосфер Землі. Ландшафтна оболонка.

Вплив людини на навколишнє середовище

6. Літосфера. Внутрішня будова Землі. Мінерали та гірські породи. Геологічні процеси.

Внутрішня будова Землі та характеристика її складових частин. Методи дослідження внутрішньої будови Землі. Будова літосфери. Земна кора та типи земної кори. Рухи літосферних плит та їх наслідки. Основні елементи будови літосферних плит. Теорія літосферних плит. Теорія стійких (платформених) областей та рухливих поясів земної кори. Теорія дрейфу материків. Теорія плюмтектоніки. Тектонічні рухи земної кори. Магматизм та його види. Типи вулканів та закономірності їх поширення. Метаморфізм, фактори і особливості метаморфізації гірських порід. Землетруси. Зовнішні геологічні процеси. Різноманіття гірських порід та мінералів, їх класифікація. Форми залягання гірських порід та мінералів. Корисні копалини. Проблема часу у природі Землі. Геохронологічна шкала.

7. Рельєф та різноманіття його форм.

Поняття «рельєф» та «фактори рельєфоутворення». Основні фактори, які призводять до утворення форм рельєфу. Різноманіття процесів рельєфоутворення. Денудаційні, транспортуючі та акумулятивні рельєфоутворюючі процеси. Класифікація форм рельєфу. Морфоструктури та морфоскульптури. Рельєф суходолу та основні його форми. Рельєф дна Світового океану, закономірності його формування та основні морфометричні параметри. Основні етапи горотворення. Гіпсометрична крива земної поверхні. Класифікація форм рельєфу за походженням. Магматизм і рельєфоутворення. Рельєфоутворююча роль тектонічних процесів. Сейсмічні явища та рельєф. Екзогенні процеси та рельєф. Флювіальні процеси і рельєф. Карст і карстовий процес, різноманіття карстових форм рельєфу. Берегові процеси та основні форми берегів. Схилкові процеси та рельєф схилів. Еолові процеси і рельєф. Вплив кріогенних процесів на рельєф. Біогенні та хемогенні форми рельєфу. Вплив господарської діяльності людини на рельєф земної поверхні. Астроблеми та їх походження і різноманіття.

8. Атмосфера. Погода і клімат. Зміни клімату.

Склад і утворення атмосфери. Будова атмосфери. Функції атмосфери у ландшафтній оболонці Землі. Сонячна радіація. Сонячна радіація та її види. Температура повітря та особливості розподілу її по земній поверхні. Вода в атмосфері. Випаровування. Вологість повітря. Конденсація та сублимація вологи. Умови утворення та різноманіття хмар. Опади та їх розподіл на поверхні землі. Атмосферний тиск та особливості його розподілу вздовж земної поверхні. Повітряні маси. Циркуляція атмосфери. Вітер. Загальна та місцева циркуляція повітря. Погода і клімат. Прогнозування погоди. Клімат та основні чинники кліматоутворення. Класифікація типів клімату Землі. Поняття про мікроклімат.

9. Загальні відомості про гідросферу. Кругообіг води. Світовий океан та його

частини. Циркуляція вод Світового океану.

Поняття про гідросферу. Гідросфера та її походження. Науки про водну оболонку. Основні складові гідросфери. Кругообіг води та його ланки. Основні властивості води. Світовий океан – основна частина гідросфери. Частини Світового океану. Фізико-хімічні особливості води океанів і морів. Хвилювання води у морях і океанах (вітрові хвилі, припливно-відпливні явища, цунамі, сейші). Океанічні течії та їх вплив на природу океанів і материків. Басейни океанів та їх просторове поширення. Острови та їх класифікація. Основні фактори, які впливають на розподіл температурних параметрів та солоності вод Світового океану. Просторові закономірності розподілу температури та солоності вод Світового океану. Типологія водних мас Світового океану. Лід у Світовому океані. Природні ресурси та поширення життя у Світовому океані. Екопроблеми Світового океану.

10. Внутрішні води суходолу.

Різноманіття внутрішніх вод суходолу та закономірності їх формування і поширення. Поверхневі води. Загальні закономірності розподілу поверхневого стоку на Землі. Ріки та річкові системи. Основні характеристики річок: режим, живлення, падіння та похил річки, базис ерозії, твердий стік, витрати води в річці та річний стік. Ерозійна, транспортуюча та акумулятивна робота рік. Озера, болота та їх генетичні класифікації. Льодовики та багаторічна мерзлота. Хіоносфера та снігова лінія. Утворення та поширення льодовиків на Землі. Штучні водойми суходолу. Підземні води та їх різноманіття і закономірності поширення. Походження підземних вод. Підземні водоносні горизонти. Джерела. Гейзери. Мінеральні води.

11. Біосфера. Біотичне різноманіття світу.

Поняття про біосферу. Біосфера та її межі. Формування біосфери. Внесок В. Вернадського у розвиток вчення про біосферу. Різноманіття речовини біосфери. Поняття «ноосфера» та її складові. Науки, які вивчають біосферу. Гіпотези походження життя на Землі. Біохімічна гіпотеза зародження життя Опаріна-Холдейна. Розподіл живої речовини на Землі. Форми співіснування живих організмів. Основні біоми. Трофічні ланцюги. Осередки походження культурних рослин. Проблема збереження біотичного різноманіття світу.

12. Будова та властивості ґрунту. Ґрунтовий покрив.

Ґрунт як специфічне природно-історичне тіло. Типова будова ґрунтового профілю. Ґрунтоутвірні фактори. Фізико-хімічні властивості ґрунту та їх мінливість. Родючість ґрунту. Класифікація та систематика ґрунтів. Головні закономірності формування ґрунтового покриву світу та України. Основні типи ґрунтів світу та України. Деградація та зміна ґрунтового покриву. Основні екопроблеми, які пов'язані з ґрунтовим покривом.

13. Ландшафтна оболонка: будова, властивості, та структура. Вплив людини на навколишнє середовище. Глобальні зміни ландшафтної оболонки.

Поняття про ландшафтну оболонку. Межі ландшафтної оболонки та її загальні закономірності. Будова ландшафтної оболонки. Загальні властивості ландшафтної оболонки та особливості їх прояву: цілісність та єдність, кругообіг речовини та енергії, ритмічність, неоднорідність, зональність, секторність і ін. Ієрархічна структура ландшафтної оболонки. Зональні та азональні природні (ландшафтні) комплекси. Ландшафтні комплекси глобального, регіонального та локального рівнів, їх характерні особливості. Поясно-зональна структура ландшафтної оболонки. Різноманіття та ознаки виділення географічних поясів і природних зон. Коротка характеристика природних особливостей географічних поясів і природних зон. Закономірності прояву висотної поясності. Фактори та особливості порушення географічної зональності. Глобальні проблеми розвитку ландшафтної оболонки та їх причини. Вплив людини на ландшафтну оболонку.

4. Структура навчальної дисципліни
для денної форми навчання

Назви змістовних модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		лк.	пр.	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука.						
Загальнопланетарні властивості Землі						
1. Загальне землезнавство як наука. Система географічних наук	8	2	2	-	-	4
2. Методологічні основи загального землезнавства. Історія розвитку загального землезнавства	10	2	2			6
3. Всесвіт. Будова, структура та еволюція Всесвіту	6	1	1			4
4. Сонячна система	6	1	1	-	-	4
5. Форма і розміри Землі. Рухи Землі та їх географічні наслідки. Формування та еволюція планети	8	2	2	-	-	4
Разом за змістовним розділом 1	38	8	8	-	-	22
Змістовний модуль №2. Будова та властивості геосфер Землі.						
Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище						
6. Літосфера. Внутрішня будова Землі. Мінерали та гірські породи. Геологічні процеси	9	2	1	-	-	6
7. Рельєф та різноманіття його форм	7	2	1			4
8. Атмосфера. Погода і клімат. Зміни клімату	11	2	1	-	-	8
9. Загальні відомості про гідросферу. Кругообіг води. Світовий океан та його частини. Циркуляція вод Світового океану	7	1	1	-	-	5
10. Внутрішні води суходолу	6	1	1			4
11. Біосфера. Біотичне різноманіття світу	8	1	1	-	-	6
12. Будова та властивості ґрунту. Ґрунтовий покрив	8	1	1			6
13. Ландшафтна оболонка: будова, властивості, та структура. Вплив людини на навколишнє середовище. Глобальні зміни ландшафтної оболонки	11	2	1	-	-	8
Разом за змістовним модулем 2	67	12	8	-	-	47
Усього годин	105	20	16	-	-	69

**5. Теми практичних занять
для денної форми навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука. Загальнопланетарні властивості Землі		
1.	Загальне землезнавство як наука: об'єкт, предмет та наукові і прикладні завдання. Різноманіття географічних наук	2
2.	Методологічний апарат та історія розвитку загального землезнавства.	2
3.	Будова, структура та еволюція Всесвіту	1
4.	Сонячна система. Земля в космічному просторі	1
5.	Форма, розміри і рухи Землі та їх географічні наслідки. Формування та еволюція планети Земля	2
Разом за змістовним розділом 1		8
Змістовний розділ №2. Будова та властивості геосфер Землі. Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище		
6.	Внутрішня будова Землі. Літосфера та земна кора. Мінерали і гірські породи.	1
7.	Різноманіття форм рельєфу	1
8.	Склад і будова атмосфери. Погода і клімат	1
9.	Гідросфера та її складові. Кругообіг води. Світовий океан	1
10.	Різноманіття вод суходолу	1
11.	Біосфера та біотичне різноманіття світу.	1
12.	Морфогенетичні особливості та фізико-хімічні властивості ґрунтів	1
13.	Загальні особливості будови та розвитку ландшафтної оболонки. Глобальні зміни ландшафтної оболонки	1
Разом за змістовним розділом 2		8
Всього годин		16

**6. Самостійна робота
для денної форми навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука. Загальнопланетарні властивості Землі		
1.	Місце загального землезнавства в системі географічних наук. Міжпредметні та міжгалузеві зв'язки	2
2.	Історія розвитку загального землезнавства в світі та Україні	2
3.	Методологія загального землезнавства. Джерела інформації в землезнавстві. Парадигми землезнавства	6
4.	Теорія Великого вибуху як основа космогонічного вчення	4
5.	Наближення поглядів щодо фігури Землі	4

6.	Рухи Землі та їх географічні наслідки	2
7.	Географічний простір Землі	2
Разом за змістовним розділом 1		22
Змістовний розділ №2. Будова та властивості геосфер Землі. Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище		
8.	Радіація в атмосфері. Кругообіг тепла. Теплові пояси Землі	8
9.	Ендогенні та екзогенні процеси і їх вплив на різноманіття ландшафтної оболонки	10
10.	Геологічні процеси та їх вплив на формування рельєфу	6
11.	Специфічні особливості живої речовини на Землі. Біотичне різноманіття Землі	8
12.	Історія природокористування. Ознаки глобальної екологічної кризи	5
13.	Глобальні проблеми природи та людства і шляхи їх вирішення засобами географічної науки	10
Разом за змістовним розділом 2		47
Всього годин		69

**4. Структура навчальної дисципліни
для заочної форми навчання**

Назви змістовних модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		лк.	лаб.	пр	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука. Загальнопланетарні властивості Землі						
Тема 1. Загальне землезнавство як наука. Система географічних наук	7	1	1	-	-	6
Тема 2. Методологічні основи загального землезнавства. Історія розвитку загального землезнавства	9	1		8		
Тема 3-4. Всесвіт. Будова, структура та еволюція Всесвіту. Сонячна система	12	1		10		
Тема 5. Форма і розміри Землі. Рухи Землі та їх географічні наслідки. Формування та еволюція планети	7	1		6		
Разом за змістовним розділом 1	35	4	1	-	-	30
Змістовний модуль №2. Будова та властивості геосфер Землі. Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище						
Тема 6. Літосфера. Внутрішня будова Землі. Мінерали та гірські породи. Геологічні процеси	8	1	1	-	-	8
Тема 7. Рельєф та різноманіття його форм	7			6		
Тема 8. Атмосфера. Погода і клімат. Зміни клімату	11	1		10		
Тема 9. Загальні відомості про гідросферу. Кругообіг води. Світовий океан та його частини. Циркуляція вод Світового океану	7	1		6		
Тема 10. Внутрішні води суходолу	7	1	6			
Тема 11. Біосфера. Біотичне різноманіття світу	8		8			
Тема 12. Будова та властивості ґрунту. Ґрунтовий покрив	9		8			
Тема 13. Ландшафтна оболонка: будова, властивості, та структура. Вплив людини на навколишнє середовище. Глобальні зміни ландшафтної оболонки	10		10			
Разом за змістовним модулем 2	67	4	1	-	-	62
Усього годин	102	8	2	-	-	92

**5. Теми практичних занять
для заочної форми навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука. Загальнопланетарні властивості Землі		
1-2.	Загальне землезнавство як наука: об'єкт, предмет та наукові і прикладні завдання. Різноманіття географічних наук. Методологічний апарат та історія розвитку загального землезнавства	1
3-5.	Будова, структура та еволюція Всесвіту Сонячна система. Земля в космічному просторі. Форма, розміри і рухи Землі та їх географічні наслідки. Формування та еволюція планети Земля	1
Разом за змістовним розділом 1		2
Змістовний розділ №2. Будова та властивості геосфер Землі. Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище		
6-7.	Внутрішня будова Землі. Літосфера та земна кора. Мінерали і гірські породи. Різноманіття форм рельєфу	1
8-10.	Склад і будова атмосфери. Погода і клімат. Гідросфера та її складові. Кругообіг води. Світовий океан. Різноманіття вод суходолу	1
11-12.	Біосфера та біотичне різноманіття світу. Морфогенетичні особливості та фізико-хімічні властивості ґрунтів	1
13.	Загальні особливості будови та розвитку ландшафтної оболонки. Глобальні зміни ландшафтної оболонки	1
Разом за змістовним розділом 2		4
Всього годин		6

**6. Самостійна робота
для заочної форми навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
Змістовний розділ №1. Загальне землезнавство як наука. Загальнопланетарні властивості Землі		
1.	Місце загального землезнавства в системі географічних наук. Міжпредметні та міжгалузеві зв'язки	10
2.	Історія розвитку загального землезнавства в світі та Україні	8
3.	Методологія загального землезнавства. Джерела інформації в землезнавстві. Парадигми землезнавства	18
4.	Теорія Великого вибуху як основа космогонічного вчення	18
5.	Наближення поглядів щодо фігури Землі	6
6.	Рухи Землі та їх географічні наслідки	8
7.	Географічний простір Землі	4
Разом за змістовним розділом 1		72
Змістовний розділ №2. Будова та властивості геосфер Землі.		

Ландшафтна оболонка. Вплив людини на навколишнє середовище		
8.	Радіація в атмосфері. Кругообіг тепла. Теплові пояси Землі	24
9.	Ендогенні та екзогенні процеси і їх вплив на різноманіття ландшафтної оболонки	25
10.	Геологічні процеси та їх вплив на формування рельєфу	20
11.	Специфічні особливості живої речовини на Землі. Біотичне різноманіття Землі	24
12.	Історія природокористування. Ознаки глобальної екологічної кризи	22
13.	Глобальні проблеми природи та людства і шляхи їх вирішення засобами географічної науки	24
Разом за змістовним розділом 2		139
Всього годин		211

7. Індивідуальні завдання

Реферати з курсу «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)»

1. Основні етапи розвитку загального землезнавства.
2. Всесвіт. Космічні системи.
3. Сонячна система. Планети Сонячної системи.
4. Розміри Землі, склад та внутрішня будова.
5. Гіпотези формування Землі як планети.
6. Осьове обертання Землі та його наслідки.
7. Гравітаційне поле Землі.
8. Магнітне поле Землі.
9. Ландшафтна оболонка Землі, її межі, основні властивості та закономірності розвитку.
10. Кругообіг речовини і потік енергії в ландшафтній оболонці.
11. Природні комплекси ландшафтної оболонки.
12. Вчення В.І. Вернадського про біосферу.
13. Життєві угруповання організмів в біосфері.
14. Географічне середовище і його роль в розвитку суспільства.
15. Вплив суспільства на географічне середовище.
16. Природні ресурси. Охорона природи.

8. Методи навчання

Розповідь, пояснення, лекція, демонстрація, ілюстрація, практичні роботи, самостійна робота з різними джерелами інформації, робота з картами, підготовка повідомлень, рефератів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та географічних закономірностей, проведення Zoom-конференцій.

9. Методи контролю

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитно-трансферною системою здійснюється шляхом поточного та підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання, шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

9.1. Поточний контроль

Поточний контроль реалізується у формі фронтального та індивідуального усного опитування, письмового опитування, перевірки практичних робіт, тестування з використанням освітньої платформи Classtime перевірки конспектів (тез), захист повідомлень, рефератів, мультимедійних презентацій, контрольні роботи.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю:

- виступ з основного питання;
- усна доповідь;
- доповнення, запитання до того, хто відповідає, рецензія на виступ;
- участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття;
- аналіз джерельної та монографічної літератури;
- письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи, реферати тощо);
- самостійне опрацювання тем;
- підготовка тез, конспектів навчальних або наукових текстів;
- систематичність роботи на практичних заняттях, активність під час обговорення питань.

При оцінювання знань і вмінь студентів враховується:

- ступінь сформованості загальних та фахових компетентностей, досягнення програмних результатів навчання, визначених ОПП «Середня освіта (Географія) та краєзнавчо-туристична робота» і даною програмою дисципліни;
- ступінь опанування теоретичними знаннями з курсу «Загального землезнавства»;
- рівень осмислення студентами здобутих знань;
- повнота розкриття головних понять, точність застосування наукових термінів;
- правильність виконання практичних завдань;
- оволодіння вміннями і навичками правильно і ефективно застосовувати отримані знання на практиці, зокрема в природоохоронній діяльності;
- ступінь розвитку в студентів творчого мислення, сформованість наукового світогляду та екологічної культури.

Максимальний бал за повну, вичерпну відповідь в усній або письмовій формі під час практичного заняття – 2 бала:

- **2 б.** ставиться, коли студент повністю засвоїв теоретичний матеріал, логічно викладає його, пов'язуючи з вивченим раніше, бачить міжпредметні зв'язки, наводить аргументи, робить посилання на потрібну літературу. Обов'язковим є ознайомлення з додатковою літературою, її опрацювання і використання під час розкриття питання. Студент робить висновки, висловлює гіпотези, дискутує.
- **1,5 б.** ставиться, коли студент засвоїв теоретичний матеріал, вільно викладає його, наводить приклади, однак є незначні проблеми з усвідомленням системних зв'язків, коментарем теоретичного матеріалу. Не завжди дотримується логіки викладу, припускається незначних помилок чи неточностей.
- **1 б.** одержує студент, який невпевнено переказує матеріал, не завжди вправно ілюструючи його. Під час відповіді потребує допомоги, допускається помилок;
- **0,5 б.** ставиться студентові, який робить вдаль доповнення, виправляє неточності, однак при цьому індивідуально не виступає з окремих питань.

Виконання практичних завдань та захист лабораторної (практичної) роботи оцінюється максимум в 3 бали, при цьому максимальну кількість балів отримує студент, який вчасно, бездоганно і охайно виконав всі завдання. 2 бали – отримує студент, який мав певні труднощі при виконання поставлених завдань, але зміг їх успішно подолати. 1 бал – ставиться студентові, який не зміг вчасно виконати всі практичні завдання роботи і не виявив при цьому самостійності у їх виконанні.

Підготовка та захист реферативної роботи оцінюється максимум в 5 балів (при цьому враховується її зміст, оформлення, захист, анотація).

в 5 б. – оцінюється бездоганно структурована робота, яка містить оформлені відповідно до вимог *титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень* (за необхідності), *вступ, основну частину, висновки, список використаних джерел, додатки* (за необхідності), анотацію. Студент виявляє абсолютну грамотність у мовному оформленні: роботу написано з дотриманням вимог наукового стилю, без орфографічних, пунктуаційних, граматичних, лексичних помилок. Цитування коректне, оформлене відповідно до правил. У роботах з історичних мовних дисциплін враховується культура передачі тексту засобами сучасної графіки з використанням необхідних елементів старої графічної системи: не допускається жодного відхилення. Захист роботи демонструє вільне володіння матеріалом, уміння відповідати на питання з теми, відстоювати власні позиції, опираючись на результати дослідження.

4 б. – виставляється за самостійну, добре структуровану роботу, яка містить усі компоненти, продиктовані матеріалом дослідження. Усі етапи роботи виконано як в роботі на «відмінно», але при цьому трапляються одиничні помилки. Усі компоненти роботи, які оформляються за зразком чи розробленими моделями (список літератури, титульний аркуш, додатки, а також цитування), не повинні містити жодної помилки. Студент виявляє мовленнєву

грамотність, дотримуючись вимог наукового викладу, правил орфографії та пунктуації, виявляючи багатство мовлення на всіх мовних рівнях. Можливі одиничні не грубі помилки. На захисті студент вільно викладає результати дослідження, в основному впевнено відповідає на питання, помиляючись у несуттєвих моментах. Намагається відстоювати свою позицію. Оформлення роботи відповідає вимогам, бездоганно оформляються компоненти за абсолютним зразком (титольний аркуш, список літератури. Захист роботи показує орієнтацію студента в літературі з проблеми, здатність представити самостійно зібраний матеріал і висновки його дослідження. Але на питання відповідає невпевнено чи нечітко, інколи виникають труднощі із використанням понятійного апарату.

3 б. – виставляється за самостійно написану роботу, в якій витримано структуру, описано достатню кількість доступної літератури, зроблено висновки. Автор формулює мету і завдання, хоч не завжди робить це чітко й виразно, але при цьому виклад відповідає їм. Студент виявляє ознайомлення з основною літературою, хоч посилання на неї робить одиничні. Деінде спостерігається реферування чи навіть неоформлене цитуванням переписування.

За зразком правильно оформляє титульний аркуш, а в списку літератури припускається неточностей (не більше 3 у сумі). Додатки є, але не в усьому відповідають правилам (наприклад, таблиці не мають назв).

Мовленнева грамотність достатня, але фіксується відхилення від наукового стилю при намаганні дати самостійно опис мовної одиниці, можливі орфографічні й пунктуаційні помилки в типових правописних позиціях, не виявляється багатство мовлення, а тому можливі тавтологія, плеоназми, вживання слів у невластивих значеннях. На захисті студент користується записами, які в основному показують його обізнаність з теми, але при цьому він губиться, відповідаючи на питання, намагається навести приклади, а не їх власну інтерпретацію.

2 б. – свідчить про первісне опрацювання теми: зібрано мінімум матеріалу, студент уявляє про що треба писати і реферативно передає теоретичні відомості. При цьому мовний матеріал не аналізує, а підставляє під відомі твердження. Самостійності у викладі практично немає. Структурно робота незграбна, може мати не всі необхідні компоненти.

Мовленнєве оформлення в самостійних фрагментах примітивне, з великою кількістю помилок. Захист показує, що студент має загальне уявлення з проблеми, яке намагається донести до слухачів при виступі.

1,0 б. – виставляється за роботу, написану на основі єдиного джерела, яке формує найзагальніше розуміння проблеми. Студент реферує матеріал, не виділяючи цитат (списує частини монографії чи статті), робить примітивні висновки. Але виступає перед аудиторією, невпевнено переказуючи прочитаний текст. Мовленнєве оформлення несамостійне, можуть бути помилки.

9.2. Контроль засвоєння окремих змістовних розділів

Форми проведення контролю засвоєння окремих змістовних розділів під час вивчення дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)»:

- комплексна письмова контрольна робота;
- комплексне тестування.

За комплексне тестування чи письмову контрольну роботу студенти максимум можуть отримати 5 балів. Контрольна робота містить в собі як питання теоретичного характеру, так і практичні завдання та завдання на знання номенклатури з вивчених тем.

9.3. Підсумковий (семестровий контроль)

З дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)» передбачена така форма семестрового контролю, як диференційований залік, який проводиться у кінці семестру.

Першим етапом семестрового контролю є визначення підсумкової семестрової модульної оцінки як суми підсумкових оцінок за окремими розділами та темами.

Підсумкова кількість балів з дисципліни (максимум 100 балів) визначається як сума балів

поточного контролю, контролю засвоєння окремих змістовних розділів та відповідає підсумковій семестровій модульній оцінці. Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

з дисципліни «Загальне землезнавство (загальні фізико-географічні закономірності Землі)»
за такої форми підсумкового контролю як залік

Поточне тестування та самостійна робота															Всього
Змістовний розділ 1						Змістовний розділ 2									
T1	T2	T3	T4	T5	KP1	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	KP2	100
5	5	5	5	5	20	5	5	5	3	2	5	5	5	20	
Бали за розділ 1						Бали за розділ 2									
45						55									

T1, T2 ... T12 – теми змістовних розділів.

KP1, KP2 – контрольні роботи.

Шкали оцінювання: 100-бальна, ECTS та національна

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Робоча програма дисципліни.
2. Навчальна програма дисципліни.
3. Силабус дисципліни.
4. Тексти лекцій та практичних робіт.
5. Мультимедійні презентації окремих тем навчального курсу.

12. Рекомендовані джерела інформації

Базові джерела

1. Багров М.В. Землезнавство / М.В. Багров, В.О. Боков, І.Г. Черваньов. – К.: Либідь, 2000. – 463 с.
2. Вальчук-Оркуша О.М. Загальне землезнавство. Гідрологія / О.М. Вальчук-Оркуша. – Вінниця: Едельвейс, 2010. – 267 с.
3. Воловик В. М. Загальне землезнавство: практикум (літосфера, біосфера, географічна оболонка, розвиток географічної науки): навчальний посібник / В.М. Воловик. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 144 с.

4. Волошин І.І. Загальне землезнавство: навчальний посібник для вузів / І.І. Волошин. – Ніжин: Видавництво Ніжинського педагогічного університету імені М. Гоголя, 2002 . – 294 с.
5. Волошин І.І. Загальне землезнавство: практикум / І.І. Волошин, А.Є. Уварова. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000 . – 238 с.
6. Дзюбайло А.Г. Загальне землезнавство: підручник / А.Г. Дзюбайло, С.С. Монастирська, М.Р. Досвідчинська. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 246 с.
7. Коротун І.М. Загальне землезнавство: навч. посібник / І.М. Коротун. – Рівне, ДІВА, 2013. – 308с.
8. Лясота О.Л. Словник термінів загального землезнавства / О.Л. Лясота, Д.Н. Плахтій. – Кам'янець-Подільський, «ПП «Медобори-2006», 2011. – 144 с.
9. Мельнійчук М.М. Загальне землезнавство: методичні рекомендації до практичних занять / М.М. Мельнійчук, Ю.В. Білецький. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – 112 с.
10. Мольчак Я.О. Загальне землезнавство / Я.О. Мольчак, Л.В. Ільїн. Луцьк: «Вежа», 2015. – 232с.
11. Олійник Я.З. Загальне землезнавство / Я.З. Олійник, Р.Л. Федоришак, П.Т. Шищенко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 247 с.
12. Рельєф України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.В. Стецюка. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 688 с.
13. Савчук, Р.І. Загальне землезнавство з основами краєзнавства: практикум / Р. І. Савчук. – Суми: Університетська книга, 2015. – 184 с.
14. Топчієв О.Г. Методологічні засади географії: підручник / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В.В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 366 с.
15. Топчієв О.Г. Предметна область географії та її сучасні трансформації / О.Г. Топчієв // Укр. геогр. журн. – 2016. – №1. – С. 64-69.

Додаткові джерела

1. Sumners C. An Earthling's guide to Mars: Plan tomorrow's Mars vacation today / C. Sumners, P. Rawlings. – New York: McGraw -Hill, 1999. –144 p.
2. Геренчук К.И., Боков В.А., Черванев И.Г. Общее землеведение: учебник для геогр. спец. ун-тов / К.И. Геренчук, В.А. Боков, И.Г. Черванев. – М.: Высш. шк., 1984. – 255 с.
3. Голубець М.А. Середовищезнавство – в географічну науку / М.А. Голубець // Укр. геогр. журн. – 2015. – №2. – С. 10-15.
4. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ОЛДІ Плюс, 2015. – 268 с.
5. Гюйо А. Земля и человек, или физическая география в отношении истории человеческого рода / А. Гюйо // Краєзнавство. Географія. Туризм. Шкільний світ. – 2004. – №21-24. – С.7-90.
6. Климишин І.А. Астрономія / І.А. Климишин. – Львів: Світ, 1993. – 384 с.
7. Круть И.В. Введение в общую теорию Земли: уровни организации геосистем / И.В. Круть. – М.: Мысль, 1978. – 368 с.
8. Кэри У. В поисках закономерностей развития Земли и Вселенной / У. Кэри. – М., 1991. – 447 с.
9. Маца К.А. Земная планетарная система (опыт исследования системной организации Земли) / К.А. Маца. – К.: Обрій, 2011. – 263 с.
10. Рудько Г.І. Землеологія. Еколого-ресурсна безпека Землі / Г.І. Рудько, О. Адаменко. – К.: Академпрес, 2009. – 512 с.
11. Федоришак Р.П. Загальне землезнавство / Р.П. Федоришак. – К.: Вища шк., 1995. – 224 с.

12. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет. – М.: Прогресс, 1979. – 634 с.
13. Харвей Д. Научное объяснение в географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей. – М.: Прогресс, 1974. – 502 с.
14. Шальнев В.А. Проблемы взаимодействия общества и природы: взгляд географа / В.А. Шальнев. – Ставрополь: Изд. СГУ, 2006. – 110 с.

Електронні джерела інформації

1. Научно-учебный музей землеведения МГУ имени Ломоносова. Офіційний сайт [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mes.msu.ru/>
2. Національний атлас України [електронна версія]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/atlas/>